

บทที่ ๓

การอธิบายเรื่องปทปรมนุคคลของนักวิชาการไทย

นักวิชาการทางศาสนาที่สำคัญของไทยมีอยู่หลายท่านด้วยกันที่ เป็นผู้มีบทบาท หรือมีอิทธิพลทางด้านความคิดเกี่ยวกับการศึกษา ปรัชญา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมไทยอย่างสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ดังจะได้นำมาศึกษาเป็นกรณีตัวอย่างไว้เพียง ๑๐ ท่านเท่านั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑ การอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ทรงรจนานำหนังสือปฐมสมโพธิทั้งภาคภาษาบาลีและภาษาไทย เมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๗ เกี่ยวกับเรื่องบุคคล ๔ ประเภทไว้ ภาคภาษาบาลี มีดังนี้:-

“อุคฆฏิตัญญู วิปจิตัญญู เนยโย... ฯลฯ... ยสุส ปุคฺคสฺส พหุปี เสวโต พหุปี ภชฺชโต พหุปี วาจโต น ตาย ชาตียา ธมฺมาภิสสมโย โหติ อโย วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปรโม.”

คณะผู้ชำนาญการ ด้านภาษาโบราณหอสมุดแห่งชาติ ปรีวรรตจากคัมภีร์ไบลานจารึกด้วยอักษรขอม ฉบับล่องชาด จารในสมัยรัชกาลที่ ๔ ออกมาเป็นภาษาไทย จัดพิมพ์เพื่อประกาศพระเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๗ เป็นครั้งแรก ส่วนภาคภาษาไทย คือคำแปลจากภาษาบาลีข้างต้นนั้น คัดเอาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับความของคำว่า “ปทปรมนุคคล” มีดังนี้

“ความว่า บุคคล ๔ จำพวก อันมีในโลก คือ อุคฆฏิตัญญูบุคคลจำพวก ๑ วิปจิตัญญูบุคคลจำพวก ๑ เนยบุคคลจำพวก ๑ ปทปรมนุคคลจำพวก ๑ อันสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดให้ได้สดับ... ฯลฯ... และบุคคลจำพวกใดมีอุปนิสัยขบถมิยัง ไม่บริบูรณ์ มิควรแก่ธรรมาภิสมัย แม้ถึงได้สดับพระสัทธรรมโดยย่อแลวิถิตาร แล้วเสพด้วยท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร ประกอบกิจบำเพ็ญเพียรในภาวานาโยค ประการใด ก็บ่มิอาจบรรลุธรรมาภิสมัยในชาตินั้นเป็นแท้แลบุคคลจำพวกนั้น ได้ชื่อว่าปทปรมะ เป็นหินชาติอย่างต่ำ”...เปรียบดุดอกบัวประเภทที่.. พึ่งออกขึ้นจากเหง้ายังจมอยู่ใต้น้ำ.. บ่มิอาจเจริญขึ้นมาตราบเท่าจนถึงบานได้ ย่อมจะพินาศนิพายเป็น

ภักษาแห่งหม่อมเจ้าชาติทั้งปวงสิ้น^๑... อีกนัยหนึ่งที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิ ฉบับกรมการศาสนา ความว่า

“แท้จริงบุคคล ๓ จำพวก ซึ่งพรรณนามาในก่อนนั้น พระสังฆกรรมเทศนาพุทธ อนุศาสน์อาจให้สำเร็จประโยชน์อันอุดม คือ มรรคผลพระอมตมหานิพพานในอติภาพชาตินั้น แต่ปทปรมบุคคลจำพวกเป็นคำรบ ๔ นั้น พระสังฆกรรมพุทโธวาท จะเป็นแต่อุปนิสัยวาสนาบาปมี ไปในอนาคตภายภาคหน้า”^๒

จากตัวอย่างข้อความดังกล่าวนี้ ความหมายของปทปรมบุคคลในทรรณะของพระองค์ ท่าน ก็คือ “บุคคลที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในปัจจุบันชาตินั้น ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนและเพียร พยายามปฏิบัติมาก จนถึงเป็นพหูสูตบุคคลด้วย หรือไม่ก็ตาม ถ้าไม่สามารถบรรลุธรรมดังกล่าว ได้แล้ว ก็เรียกว่า “ปทปรมบุคคล” แต่ก็จะได้ผลเป็นเพียงอุปนิสัยวาสนาบาปมีต่อไปในอนาคต ข้างหน้า” ซึ่งเป็นการอธิบายในแง่ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการด้านคุณธรรมเป็นนัยสำคัญ

๓.๒ การอธิบายของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว)

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว เปรียญธรรม ๑๘ ประโยค) วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ทรงรจนาเรื่องปทปรมบุคคลไว้ตอนหนึ่งในหนังสือ ปฐมสมโพธิ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงชำระไว้ ดังนี้

“สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อแลดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุญาณ พระองค์ได้เห็นแล้ว ซึ่งสัตว์มีรูปสักกเลสนปัญญจักขุ น้อย มีรูปสักกเลสนปัญญจักขุมาก มีอินทรีย์กล้า มีอินทรีย์อ่อน.... ก็ แลดอกบัวเหล่าใดจักไม่บานเลยจักเป็นภักษาแห่งเต่าและปลา ดอกบัวเหล่านั้น ท่านมิได้ยกขึ้น กล่าวในพระบาลี(พระไตรปิฎก)

ก็แต่ว่า เมื่อจะพรรณนาด้วยประเภทบุคคล ๔ จำพวกแล้ว ก็พึงรวมมาแสดงด้วย เพื่อให้ชัดเจนความแห่งอุปมัย ดอกบัวเป็น ๔ อย่างฉันใด บุคคลก็เป็น ๔ จำพวกก็ฉันนั้น คือ อุกมัตติญญ ๑ วิปัจจิตติญญ ๑ เนยยะ ๑ ปทปรมะ ๑

^๑สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, พระนิพนธ์ปฐมสมโพธิ, (พิมพ์ครั้งที่ ๑), (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๗.

^๒กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระปฐมสมโพธิ ฉบับกรมการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มปป), หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

ในบุคคลทั้ง ๔ นั้น ...ฯลฯ... “บุคคลผู้ใด แม้จะฟังและกล่าวและทรงไว้และบอกแก่ผู้อื่นซึ่งธรรมเป็นอันมาก ก็ไม่สามารถจะตรัสรู้ธรรมวิเศษในอรรถภาพชาตินั้นได้ บุคคลนั้น ชื่อว่า ปทปรมบุคคล...ฯลฯ...”...เหมือนดอกอุบลดอกบัวที่จักเป็นภักษาแห่งเต่าและปลาฉะนั้น”

สรุปความว่า ปทปรมบุคคลในพระคัมภีร์ของพระองค์ ก็คือ “บุคคลที่ไม่สามารถตรัสรู้ธรรมวิเศษได้ในอรรถภาพชาตินั้น แม้ว่าจะเป็นผู้คงแก่เรียนมามากอย่างที่เรียกว่า “พหูสูตบุคคล” ที่สามารถทรงจำคำสอน บอกกล่าว และแนะนำพร่ำสอนแก่ผู้อื่นได้มาก อย่างไรก็ตาม” ถือว่าเป็นการอธิบายความตามแนวคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีพระไตรปิฎก เป็นต้น ซึ่งเป็นการอธิบายความในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านคุณธรรมเช่นเดียวกัน

๓.๓ การอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ในหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติ ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนนักเรียนชั้นเอกที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงรวบรวม (ตามที่โบราณจารย์แต่งไว้) แล้วเรียบเรียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ในตอนที่กล่าวถึงบุคคล ๔ ประเภท ผู้บรรลุธรรมต่างกัน บุคคลประเภทที่ ๔ คือ บัวใต้น้ำนั้น ยังคงยึดแนวในพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกาเหมือนเดิม ดังข้อความว่า :-

“ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว เสด็จออกจากกรมไม่ราชายคนะ...ฯลฯ...ดอกบัวที่จักบานมี ๓ อย่างจันใด บุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมพิเศษได้ ก็เป็น ๓ จำพวกจันนั้น คือ อุคฆฏัตถัญญ ๑ วิปจิตถัญญ ๑ เนยยะ ๑ ในบุคคลสามจำพวกนั้น...ฯลฯ...“ส่วนบุคคลใด แม้ฟังแล้วจำไว้ได้แล้ว ได้บอกกล่าวธรรมแก่ผู้อื่นเป็นอันมาก ก็ไม่อาจรู้ธรรมพิเศษได้ บุคคลผู้นั้นเป็นคนอภัย ควรเปรียบด้วยดอกบัวอันจักไม่บาน จักเป็นภักษาแห่งเต่าและปลาฉะนั้น”^๔

ในคำชี้แจงของหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติว่า พระองค์ได้รวบรวมและเรียบเรียง ก็คือทรงรวบรวมพุทธประวัติที่ท่านพระโบราณจารย์แต่งไว้แล้ว ดังนั้น ความหมายของปทปรมบุคคลจึงยังยึดแนวเดิมเหมือนคัมภีร์สารัตถสังคหะ^๕ และปฐมสมโพธิ^๖ เพียงแต่พระองค์ทรงใช้คำว่า “อภัย” แทนคำว่า “ปทปรมะ” เท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร

^๓ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว), ปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๖๓-๖๕.

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธธานุพุทธประวัติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๒ – ๓๓.

^๕ สารสงคห (บาลี) ๒๔๒-๓., สารัตถสังคหะ พิมพ์รวมเล่ม หน้า ๒๖๒-๒๖๓.

^๖ สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว), ปฐมสมโพธิ, หน้า ๖๓-๖๕.

ญาณวโรรส ทรงยึดหลักการในพระไตรปิฎก คือในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ตรัสถึงบุคคล ๓ ประเภทเปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า สมเด็จพระท่านก็ตรัสอธิบายตามแนวอรรถกถา คือระบุถึงบุคคล ๔ ประเภท แต่ละประเภทประมาเสียเพื่อให้มีเพียง ๓ ประเภท ตามพระไตรปิฎก แต่ไประบุถึงตอนท้ายด้วยคำว่า “อภัพ”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระองค์จะทรงใช้คำว่า “คนอภัพ”^๓ แทนคำว่า “ปทปรมบุคคล” ตามที่ปรากฏในอุคฆฏิตัญญสูตร^๔ และในอรรถกถา^๕ แต่ความหมายก็มีนัยเช่นเดียวกัน เป็นคำไวพจน์กัน คือ ใช้แทนกันได้ หากจะพินิจคำถามว่า “เพราะเหตุใด สมเด็จพระท่านจึงไม่ทรงใช้คำว่า “ปทปรมบุคคล” ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ดังกล่าวแล้ว ปัญหาข้อนี้ หากพิจารณาโดยบริบทแห่งเนื้อความแล้ว ก็อาจตอบได้โดยข้อสันนิษฐานว่า อาจเป็นด้วยเหตุผลที่ว่า พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะรักษาความเดิมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก^๖ ซึ่งเป็นหลักฐานคัมภีร์ชั้นต้นหรือคัมภีร์เก่าแก่ดั้งเดิมเอาไว้ก็ได้ เพราะในคัมภีร์ดังกล่าวนี้ ตอนที่พระพุทธองค์ทรงพิจารณาหาบุคคลที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์คราวแรกนั้น ทรงตรัสถึงบุคคลเพียง ๓ จำพวกข้างต้น มีอุคฆฏิตัญญบุคคล เป็นต้นที่เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่าที่จะสำเร็จประโยชน์ได้จากการฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์เท่านั้น มิได้ตรัสถึงดอกบัวเหล่าที่ ๔ คือ จำพวกดอกบัวได้นำที่เปรียบด้วยปทปรมบุคคลจำพวกที่ ๔ ในบุคคล ๔ จำพวก มีอุคฆฏิตัญญบุคคล เป็นต้นตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้เพิ่มเข้ามาภายหลังแต่อย่างใด แต่นั่นก็มิได้หมายความว่า มติการเพิ่มดอกบัวเหล่าที่ ๔ เข้ามาของพระอรรถกถาจารย์จะเป็นการขัด หรือแย้งกับคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือคำสอนที่เป็นหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา มีกฎธรรมนิยาม^๗ เป็นต้น อย่างที่อาจจะมีผู้เข้าใจความเช่นนั้นก็ได้

^๓ ดูคำอธิบายเพิ่มเติมใน ม.ม.อ.(ไทย) ๑/๒/๘๑-๘๒.

^๔ ดูรายละเอียดใน อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒, ดูเทียบใน อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๐(๕), ๑๔๘-๑๕๑ / ๑๔๒, ๑๖๗-๑๖๘.

^๕ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๕, ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๘, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕๑, ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๔-๕, ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๖๖-๖๘/๖๔-๖๕, อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๓๓/๓๘๐, อ.จตุกก.ฎีกา (ไทย) ๒/๑๓๓-๑๓๔/๔๑๓-๔๑๘, สารตุก.ฎีกา (ไทย) ๓/๘/๑๕๒-๑๕๓.

^๖ ดูรายละเอียดใน วิ.ม.(ไทย) ๔/๗-๘/๑๑-๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๔-๒๔๗/๓๐๗-๘., ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๒๑., ขุ.ม.หา. (ไทย) ๒๕/๒๕๘., ขุ.จูฬ. (ไทย) ๓๐/๑๘๕.

^๗ นิยาม ๕ ๑. อุดุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิตาม ๒. พินิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบ

ส่วนพุทธประวัติเล่ม ๑ พระองค์ก็ทรงอธิบายความโดยยึดตามแนวคัมภีร์พระพุทธศาสนา^{๑๒} มีพระไตรปิฎกเป็นต้น และตามแนวโบราณจารย์ทั้งหลายดังกล่าวมา ดังตัวอย่างข้อความในพุทธประวัติเล่ม ๑ ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยแสดงธรรมโปรดชาวโลก ความว่า

“ครั้นล่วง ๗ วันไป พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากกรมไม้ราชายณะ กลับไปประทับ ณ รมไม้ชพาลนิโครธอีก ทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วว่าเป็นคุณอันลึก... ฯลฯ... ในดอกบัว ๓ อย่างนั้น ดอกบัวที่ตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้น คอยสัมผัสสัมผัสพระอาทิตย์อยู่ จักบาน ณ วันนี้...ผู้มีคุณสมบัติเช่นนั้นยังอ่อน หรือหาอุปนิสัยมิได้เลย ก็ยังควรได้รับแนะนำในธรรมเบื้องต้นไปก่อน เพื่อบำรุงอุปนิสัย เมื่อเป็นเช่นนั้น พระธรรมเทศนาคงไม่ไร้ผล จักยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่คนทุกเหล่า เว้นแต่จำพวกที่ไม่ใช่เวไนยบุคคล คือไม่รับแนะนำ ที่เปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่าฉิบหายเสีย”^{๑๓}

ในส่วนของหนังสือธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้รจนาลักษณะนิสัยของบุคคล ๔ จำพวก ซึ่งมีเวไนยบุคคล ๓ จำพวก มิใช่เวไนยบุคคล ๑ จำพวกไว้อีก แต่ความหมายของปทปรมบุคคลเปลี่ยนไปจากเดิม เช่นข้อความที่ว่า “ปทปรมะ คือ ผู้มีบทรเป็นอย่างยิ่ง... อธิบาย บุคคลที่ ๔ ได้ แก่บุคคลผู้สักล่าวฟังไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเพราะการฟัง”^{๑๔} คำว่า “ผู้มีบทรเป็นอย่างยิ่ง” และ “ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเพราะการฟัง” นี้ โดยเฉพาะคำว่า “ผู้มีบทรเป็นอย่างยิ่ง” ตามความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา^{๑๕} และฎีกา^{๑๖} นั้นอาจตีความ หรืออธิบายความได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านการศึกษาเรียนรู้ หรือใน

พินธ์ ๓. จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต ๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติ เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ๕. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย ดูพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

^{๑๒}ที่.อ. ๒/๖๔-๖๕.,ม.อ. (บาลี) ๒/๘๘., ส.อ. (บาลี) ๑/๑๕๑.,ส.อ. (บาลี) ๒/๕.

^{๑๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติเล่ม ๑, (โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,มปพ.), หน้า ๕๔-๕๖.

^{๑๔}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริจเฉท ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,มปพ.), หน้า ๔๙-๕๐.

^{๑๕}อ.จ.ท.อ. (ไทย) ๒/๑๔/๑๒.

^{๑๖}ส.ฎีกา. (บาลี) ๑/๒๕๐-๒๕๑.

แง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านคุณธรรมก็ได้ ส่วนคำว่า “ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จเพราะการฟัง” นี้ เมื่อพิจารณาจากความแล้วน่าจะเป็นการอธิบายตามนัยที่ปรากฏใน อปฺปสุตฺตสูตร^{๑๗}ที่ว่าด้วยบุคคลผู้มีสุตะ ๔ จำพวก โดยเฉพาะจำพวกที่สดับ (ศึกษาเล่าเรียน) น้อย และสดับมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์ เพราะการสดับนั้น ซึ่งท่านหมายถึง “ไม่สามารถเรียนรู้ และเข้าใจเนื้อความในอรรถกถา และธรรม (คือ บาติ หมายถึง พระไตรปิฎก) ทั้งไม่ปฏิบัติตนให้เหมาะสมควรกันแก่ธรรมที่ได้สดับมาน้อย หรือมากนั้น เพื่อบรรลุถึงโลกุตตรธรรม ด้วยการเจริญในสิกขา ๓ มิ สิล เป็นต้นให้เป็นพื้นฐานสำคัญเบื้องต้นก่อน จากพรรณษะดังกล่าวนี้เอง จึงน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้หลักสูตร แบบเรียน หรือตำราวิชาการของไทยยึดเอาเป็นแนวทางในการตีความ หรือการอธิบายความในเวลาต่อมา ภายหลัง จนถึงปัจจุบันนี้ก็ได้

สรุปความว่า “ปทปรมบุคคล” หรือ “คนอาภัพ” ในพรรณษะของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็คือ “บุคคลที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในปัจจุบันชาตินั้น หรือบุคคลที่ไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ที่เป็นไปทางการศึกษาเล่าเรียน และการปฏิบัติ ทั้งไม่ได้ประโยชน์ในแง่ที่เป็นพัฒนาการด้านคุณธรรมที่จะพึงบังเกิดขึ้นจากการศึกษาเล่าเรียน และการปฏิบัตินั้นด้วย ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติมาน้อย หรือมากก็ตาม”

๓.๔ การอธิบายของพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)

ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงแต่บุคคล ๓ จำพวกไว้เท่านั้น ตามเนื้อความเดิมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเฉพาะตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสกับโพธิราชกุมาร ดังข้อความว่า

“ราชกุมาร ครั้นนั้น เราผู้แจ้งคำเชื้อเชิญของสหัมบดีพรหมแล้ว เพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุแล้ว เมื่อเราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุอยู่ เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีธุลีในดวงตาเล็กน้อยบ้าง มีมากบ้าง ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าบ้าง อ่อนบ้าง มีอาการดีบ้าง เลวบ้าง อาจสอนให้รู้ได้งายบ้าง ยากบ้าง และบางพวกเห็นโทษในปรโลก โดยความเป็นภัยอยู่ก็มี เปรียบเหมือนในหนองบัวอุบล บัวปทุม บัวบุณฑริก ดอกบัวบางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพองไว้ ยังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ อันน้ำพองไว้ ตั้งอยู่เสมอฟื้นน้ำ บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพองไว้ โผล่ขึ้นพ้นน้ำ อันน้ำไม่ถูกแล้ว มีฉันใด ราชกุมาร เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นต่าง ๆ กันฉนั้นนั้น ราชกุมาร ครั้นนั้น เราได้รับรองกะสหัมบดีพรหมด้วยคำว่า

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน อภ.จตุกก. ๒๑/๖/๙.

“ประตู่แห่งนิพพานอันเป็นอมตะ เราเปิดไว้แล้วแก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีโศดประสาท สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเถิด คุณก่อนพรหม เราารู้สึกว่ายาก จึงไม่กล่าวธรรมอันประณีต ที่เราคล่องแคล่วชำนาญในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้”^{๑๔}

อีกแห่งหนึ่ง คือในหนังสือพุทธประวัติสำหรับเยาวชน ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงเหตุการณ์คราวที่ทรงพิจารณาหาผู้สดับธรรม ทรงพิจารณาเห็นอุปนิสัยของสรรพสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว ดังนี้ “มันเหมือนกับในสระบัว ซึ่งมีบัวหลาย ๆ ชนิดเกิดอยู่ เป็นสีชมพูบ้าง น้ำเงินบ้าง ขาวบ้าง บัวส่วนมากมีดอกอ่อน โผล่ขึ้นมาจากกอ ซึ่งยังจมอยู่ใต้ดินได้หน่อยหนึ่ง พอพ้นจากโคลนบ้าง ขึ้นมาได้ครึ่งทางระหว่างพื้นดินกับผิวน้ำบ้าง, ขึ้นโผล่มาถึงผิวน้ำบ้าง, ถูกสัตว์กัดกินเสียก่อนแต่ที่จะได้บานบ้าง, ส่วนที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำรับแสงแดดเบิกบานอยู่ในอากาศนั้น มีเป็นจำนวนน้อยกว่าก็จริง, แต่ก็ยังมีอยู่ ชื่อนี้ ฉันทไค ; สัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันทนั้น : บางพวก ใจของเขาเอาแต่จะจมอยู่ในโคลนแห่งกิเลสเล็ดค้นหา, แต่บางพวก มิได้จมอยู่ในโคลนมากเหมือนอย่างนั้น มีกิเลสเล็ดค้นหาครอบงำแต่เพียงเล็กน้อย. คนจำพวกหลังนี้เอง จะสามารถเข้าใจคำสั่งสอนของเรา เมื่อเขาได้ยินได้ฟัง. เราจึงออกไปเดี๋ยวนี้, จะต้องให้เขาได้ยินได้ฟัง, และสอนคนทุกคนที่ควรสอน”^{๑๕}

จากข้อความดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสภิกขุมิได้กล่าวถึงคำว่าปทปรมบุคคลไว้แต่ประการใด ท่านยังคงอธิบายความโดยยึดตามแนวการอธิบายที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั่นเอง ซึ่งเป็นการอธิบายความในแง่ที่เกี่ยวกับระดับสภาวะทางจิตใจในการบรรลุธรรมได้แต่ต่างกันเป็นนัยสำคัญ ด้วยเหตุนี้ จึงมิได้กล่าวถึงคำว่าปทปรมบุคคลไว้แต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ถึงท่านจะมีได้กล่าวถึงปทปรมบุคคลไว้โดยตรง แต่ผู้ศึกษาก็อาจเข้าใจความนั้นได้ไม่ยากโดยอาศัยบริบทแห่งเนื้อความนั้นเอง ปทปรมบุคคลในทรรศนะของท่าน ก็น่าจะหมายถึง “จำพวกบุคคลผู้มีธุลีในดวงตามาก ผู้มีอินทรีย์อ่อน มีอาการอันเลว สอนให้รู้ได้ยาก ไม่เห็นโทษในปรโลกโดยความเป็นภัย เป็นจำพวกดอกบัวที่จมอยู่ในน้ำถูกสัตว์ (กิเลส) กัดกินเสียก่อนแต่ที่จะได้บาน หรือ จำพวกที่มีจิตใจจมอยู่ในโคลนแห่งกิเลสค้นหา ไม่สามารถที่จะฟังธรรมแล้วสำเร็จประโยชน์ คือบรรลุธรรมได้” กล่าวโดยสรุปก็คือ “ปุถุชนผู้มีอินทรีย์ (สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา) ยังอ่อนอยู่มากนั่นเอง

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ, พุทธประวัติจากพระโอษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : พระนครการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๖๘.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, พุทธประวัติสำหรับเยาวชน ฉบับคอมพิวเตอร์กราฟฟิคประยุกต์ (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, มปป.), หน้า ๑๐๘.

๓.๕ การอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พระสงฆ์ไทยผู้ได้รับการยอมรับในวงวิชาการทั่วโลกว่าเป็นปราชญ์สำคัญทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทรูปหนึ่งในยุคปัจจุบัน ท่านได้อธิบายความหมายของปทปรมนุคคฺลไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมไว้ดังนี้:-

“ปทปรมนุคคฺล หมายถึง ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง, ผู้แก้ปัญหา สอนให้รู้ได้แต่เพียงตัวบท คือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจอรรถคือความหมาย^{๒๐} ส่วนในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ท่านได้อธิบายความไว้อีกว่า

ปทปรมนุคคฺล หมายถึง ผู้มีบท (คือถ้อยคำ) เป็นอย่างยิ่ง, บุคคลผู้ต้องปัญญา เล่าเรียนได้อย่างมากที่สุดก็เพียงถ้อยคำ หรือข้อความ ไม่อาจเข้าใจความหมาย ไม่อาจเข้าใจธรรม^{๒๑}

จากข้อความดังกล่าวนี้ ฟังทราบว่า ความหมายของปทปรมนุคคฺลนี้เป็นคำจำกัดความที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์อรรถกถา^{๒๒} และฎีกา^{๒๓} หาใช่คำจำกัดความใหม่ที่ท่านอธิบายไว้โดยอัตโนมัติไม่เมื่อเป็นเช่นนี้ คำว่า “อรรถ”^{๒๔} ตามที่ท่านกล่าวไว้นั้นย่อมมีความหมายได้หลายนัย คือ อาจหมายถึง อรรถะในทฎฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ หรือปรมัตถะ คือประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ มรรค ผล และนิพพานก็ได้ ส่วน “ธรรม”^{๒๕} นั้น ก็อาจอธิบายความได้หลายนัยเช่นเดียวกัน คือ อาจหมายถึง บาฬี คือพระไตรปิฎกที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือสังฆธรรม ทั้งที่เป็น โลภยธรรม หรือโลกุตตรธรรมก็ได้เช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ปทปรมนุคคฺลในทรรสนะของท่าน จึงอาจอธิบายได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านการศึกษาเรียนรู้ หรือในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านคุณธรรมก็ได้ เพราะอรรถกถา^{๒๖} และฎีกา^{๒๗} บางคัมภีร์ รวมถึงคำอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

^{๒๒} อญ.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๑๔/๑๒.

^{๒๓} ส.ฎีกา. (บาลี) ๑/๒๕๐-๒๕๑.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๐๐.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๒๖} อญ.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๑๔/๑๒., อญ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒.

^{๒๗} อญ.ฎีกา ๒/๒๘๒.

เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๒๔} บางนัยก็ทรงอธิบายความไว้ต่อไปในแนวที่จะอธิบายความได้ เช่นนั้นด้วยเหมือนกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ปทปรมบุคคล ในทรรสนะของท่าน จึงหมายถึง “บุคคลผู้ไม่สามารถเข้าใจ หรือเข้าถึงสาระใจความสำคัญในสิ่งที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้น ได้ด้วยวิธีการทางเหตุและผล ทั้งไม่เกิดผลในแง่ที่จะเป็นพัฒนาการด้านคุณธรรมที่จะเอื้อต่อการ บรรลุธรรมได้ด้วย ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนมาน้อย หรือมากก็ตาม”

๓.๖ การอธิบายของพระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ)^{๒๕}

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ) นักปราชญ์ที่สำคัญทางพุทธศาสนาของคณะ สงฆ์ไทยอีกรูปหนึ่งได้อธิบายความหมายของคำว่า “ปทปรมบุคคล” ไว้ในหนังสือธรรมปริทรรสน์ ๒ ซึ่งเป็นหลักสูตรนักธรรม ชั้นโทความว่า

“ผู้มีบทรเป็นอย่งยั้ง ได้แก่บุคคลที่เขาพร้อมที่จะฟัง หรือไม่ยินดีที่จะฟัง ฟัง ๆ ก็สัักแต่ ว่าฟังไป อาจจะรู้ อาจจะเข้าใจ แต่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงในทางพฤติกรรม ตอนเริ่มศึกษาปฏิบัติ ธรรม ความโลภ ความโกรธ ความหลง หนาแน่นอย่างไร ปฏิบัติธรรมมาจนแก่จนเฒ่าแล้ว ก็คงเป็น อย่งนั้น หรืออาจจะแรงกว่า ข้อนี้ให้ลองสังเกตว่า ในเชิงของการปฏิบัติแล้ว บุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ มีลักษณะเหมือนบล็อกสำเร้จรูปที่จะพัฒนาคนให้บรรลุประโยชน์ทั้ง ๓ แต่ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งในคราวแรกนั้น มุ่งปรมัคคประโยชน์ คือประโยชน์สูงสุด (ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน) แต่ในประโยชน์ที่เป็นทิฏฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน และสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ คือประโยชน์ในภวภวหน้า กลุ่มบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ก็มีอยู่ แล้วสัมพัลประโยชน์ ในปัจจุบันได้แตกต่างกัน”^{๒๖}

จากข้อความดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ความหมายของปทปรมบุคคลในทรรสนะของ พระราชธรรมนิเทศ ดูเหมือนจะส่อความให้สามารถตีความ หรืออธิบายความครอบคลุมได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านคุณธรรม และในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านการศึกษาเล่า เรียน แต่โดยสรุปแล้ว ปทปรมบุคคลในทรรสนะของท่าน ก็คือ “บุคคลที่ขาดคุณธรรม หรือไม่ สามารถพัฒนาจิตใจให้เข้าถึงคุณธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ฟัง (ศึกษาเล่าเรียน) มาน้อย หรือมากก็ตาม”

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริจเฉท ๒, หน้า ๔๕-๕๐.

^{๒๕} ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่พระเทพคิลก วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ.

^{๒๖} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตญาณ), ธรรมปริทรรสน์ ๒ (อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๓๕.

เป็นการอธิบายความที่มุ่งถึงพัฒนาการด้านคุณธรรมเป็นนัยสำคัญ เช่นเดียวกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีพระไตรปิฎก เป็นต้นดังกล่าว

๓.๖ การอธิบายของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๕ ราชบัณฑิต) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสาราม เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิต ได้อธิบายความหมายของ “ปทปรมนุคคล” ไว้ว่า “ปทปรม ปทปรมะ ผู้รู้แต่เพียงหัวข้อ พร้อมให้บทวิเคราะห์ไว้ด้วยว่า “พยุชนปทเมว ปรมมอสุสาติ ปทปรโม ผู้มีตัวบท คือพยุชนะเป็นอย่างยิ่ง (ปท + ปรม)”^{๓๑}

จากคำอธิบายดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นการอธิบายความตามแนวอรรถาธิบาย^{๓๒}และฎีกา^{๓๓}บางคัมภีร์ รวมถึงคำอธิบายของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๓๔}ซึ่งพระองค์ได้ทรงอธิบายความไว้แล้วด้วย จึงอาจอธิบายได้ทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านการศึกษาเรียนรู้ หรือพัฒนาการด้านคุณธรรมก็ได้ เพราะฉะนั้น ปทปรมนุคคลในทรรคของท่าน ก็คือ “บุคคลที่เพิ่งแต่รู้ได้ตามรูปแบบ หรือสัญลักษณ์เท่านั้น แต่ไม่สามารถเข้าใจ หรือเข้าถึงความหมาย หรือเนื้อหาสาระละเอียดของรูปแบบเหล่านั้นได้” ซึ่งก็เป็นการอธิบายความตามคัมภีร์อรรถาธิบาย และฎีกาบางคัมภีร์เช่นกัน

๓.๘ การอธิบายของสุชีพ ปุญญานุภาพ

สุชีพ ปุญญานุภาพ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอีกท่านหนึ่งของไทย ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับความหมายของปทปรมนุคคลไว้ในหนังสือพระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน หน้า ๕๓๐ ความว่า

^{๓๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๕, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๕๘.

^{๓๒} อ.จ.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๑๔/๑๒., อ.จ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒.

^{๓๓} อ.จ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๘๒.

^{๓๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉท ๒, หน้า ๔๕-๕๐.

“บุคคล ๔ ประเภท คือ รู้ได้ไว, ต้องอธิบายจึงรู้ได้, พอแนะนำได้, ไม่มีทางจะรู้ (ตรัสรู้) ได้”^{๓๕}

คำว่า “ไม่มีทางจะรู้ (ตรัสรู้) ได้” จากคำอธิบายเพียงสั้น ๆ ของท่านนี้ อาจตีความ หรือ อธิบายความได้ทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านการเรียนรู้ หรือพัฒนาการด้านคุณธรรมก็ได้ แต่ หากพิจารณาโดยบริบทแห่งเนื้อความแล้ว จะเห็นได้ว่า ท่านมุ่งจะอธิบายความไปในแง่ที่เกี่ยวกับ พัฒนาการด้านคุณธรรมเป็นนัยสำคัญมากกว่า เพราะฉะนั้น ปทปรมบุคคลในตรรสนะของท่าน ก็ คือ “บุคคลที่ไม่สามารถเข้าใจ หรือเข้าถึงความหมายแห่งหลักคำสอนตามที่ได้ศึกษามา และ ไม่สามารถตรัสรู้ธรรม หรือบรรลुธรรมได้” นั่นเอง

๓.๕ การอธิบายของวสิน อินทสระ

วสิน อินทสระ ปราชญ์นักวิชาการด้านพุทธศาสนาที่สำคัญของไทยอีกท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นอาจารย์พิเศษประจำ มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตอบแบบสัมภาษณ์^{๓๖} ที่เป็นการให้คำอธิบายถึงความหมายของปทปรม บุคคลไว้ดังนี้ :-

บทสัมภาษณ์ข้อที่ ๑ : ความหมายของปทปรมบุคคลในตรรสนะของท่านเป็นอย่างไร? ตอบว่า : “เข้าใจว่ามี ๒ พวก คือ พวกหนึ่งมีปัญหาน้อยเกินไป อีกพวกหนึ่งมีทกฐิมากเกินไป พวกที่ ๑ ไม่อาจฟังธรรมให้เข้าใจได้, พวกที่ ๒ ไม่ยอมรับฟังเสียเลย จึงเป็นอเวไนยโย ไม่สามารถแนะนำได้

บทสัมภาษณ์ข้อที่ ๒ : แนวทางปฏิบัติที่จะสามารถก้าวข้ามพ้นจากความเป็นปทปรม บุคคลได้ควรมีแนวทางปฏิบัติอย่างไร? ตอบว่า : “ต้องหมั่นสดับตรับฟัง แม้จะรู้เรื่องบ้าง ไม่รู้เรื่อง บ้าง ก็หมั่นสดับไว้ ใช้อิทธิบาท ๔ เป็นทางดำเนิน”

บทสัมภาษณ์ข้อที่ ๓ : เรื่องราวพุทธประวัติตอนที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาธรรมที่ได้ ตรัสรู้ และทรงพิจารณาหาบุคคลผู้มีอุปนิสัยที่จะรับพระธรรมเทศนาของพระองค์ ทรงเห็นอุปนิสัย ของเวไนยสัตว์เปรียบด้วยดอกบัว ๓ ชนิด หรือ ๓ เหล่า มีอยู่ ๓ ระดับ ต่อมาพระอรธกถาจารย์ ได้เพิ่มดอกบัวเหล่าที่ ๔ เข้ามา ถือว่าเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกันกับพุทธประสงค์เดิมหรือไม่? ตอบว่า :

^{๓๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๓๐.

^{๓๖} สัมภาษณ์ อาจารย์วสิน อินทสระ, ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๕.

“ไม่ได้ขัดแย้ง ที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาบุคคลเปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า หรือ ๓ พวกนั้น ทรงหมายถึงบุคคลที่แนะนำได้ง่ายบ้าง แนะนำได้ยากบ้าง แต่พอแนะนำได้ จึงตัดสินพระทัยประกาศธรรม ทรงปรารภว่า บุคคลบางพวกมีอินทรีย์แก่ บางพวกมีอินทรีย์อ่อน บางพวกมีอาการดี บางพวกมีอาการเลว บางพวกพอแนะนำให้รู้ได้ง่าย บางพวกแนะนำให้รู้ได้ยาก แต่ก็พอแนะนำได้ ส่วนในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ตรัสถึงบุคคล ๔ จำพวก มีอุกมตัตถุญญ เป็นต้น มีปทปรมะ เป็นที่สุด ไม่ได้ทรงเปรียบด้วยดอกบัว ใด ๆ แต่พระอรรถกถาจารย์ได้เปรียบบุคคลประเภทที่ ๔ เหมือนดอกบัวพวกที่ ๔ คือ ดอกบัวที่ติดตม ไม่มีโอกาสโผล่ขึ้นมาได้ มีแต่จะเป็นเหยื่อของปลาและเต่า” ส่วนในเรื่องคติของปทปรมบุคคล วสิน อินทสระ ได้อธิบายว่า “ผมเข้าใจว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ แม้จะเป็นปทปรมะไปบ้างในบางชาติ แต่ในชาติต่อไปอาจจะเป็นผู้เฉลียวฉลาดสามารถรู้ธรรมได้โดยเร็ว”

จากข้อความดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า วสิน อินทสระ ได้อธิบายความของปทปรมบุคคลไว้ในแง่ที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านคุณธรรมเป็นนัยสำคัญ เพราะฉะนั้น ปทปรมบุคคลตามคำอธิบายของท่าน ก็คือ “บุคคลที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในปัจจุบันชาตินั้น เพราะความเป็นผู้อ่อนด้อยสติปัญญา หรือเพราะว่ามีมิจฉาทิฐิแรงกล้ามากเกินไป แต่ก็บุคคลที่พัฒนาได้ตามหลักพุทธธรรม”

๓.๑๐ การอธิบายของรองศาสตราจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก

รองศาสตราจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก นักวิชาการศาสนา ที่สำคัญท่านหนึ่งของไทย ผู้มีผลงานด้านการเขียนบทความลงในหนังสือนิตยสาร และวารสารต่าง ๆ หลายประเภท ได้ให้ความหมาย “ปทปรมบุคคล” ไว้ตามที่ปรากฏในบทความที่ท่านเขียนตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์ คอลัมน์ “ฝึกฝนใจเมือง” เรื่อง “บัวได้น้ำ แนวคิดที่ขัดหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา” โดยสาระใจความสำคัญของบทความดังกล่าว เป็นลักษณะการเขียนแย้งมติของพระอรรถกถาจารย์ เกี่ยวกับการตีความ หรือการอธิบายเรื่อง “ปทปรมบุคคล” ซึ่งท่านเห็นว่าการอธิบายความตามมติของพระอรรถกถาจารย์นั้นขัดกับหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา (คือพระไตรปิฎก) โดยเฉพาะท่านเข้าใจว่า พระอรรถกถาจารย์อธิบายความหมายของปทปรมบุคคลทำนองว่า เป็นคนโง่เง่า สติปัญญาทึบ พัฒนาไม่ได้โดยประการทั้งปวง ดังข้อความว่า

“ตามนัยพระบาลีนี้ ไม่มี “บัวได้น้ำ” ไม่มีคนประเภทที่โง่งม หรือ “อิดิอิด (Idiot)”^{๓๗}

ที่ไม่มีทางเข้าถึงธรรม เกิดมาแล้วเสียชาติเกิด คุยบัวจมโคลนเลน ไม่มีโอกาสสงอกงาม มีแต่จะเป็น ภัณฑาหารของปลาและเต่า ดังที่พูดกันติดปาก”^{๓๘} “ปทปรมะ” มิใช่คนโง่งอย่างที่เข้าใจส่วนมาก หากเป็นบุคคลที่รู้มาก เป็นพหูสูตร ผู้คงแก่เรียนที่เฉยเฉพาะ ปทปรมะ นั้นพระองค์ทรงให้คำจำกัด ความว่า หมายถึง “ผู้ฟังมาก กล่าวมาก ทรงจำมาก สอนมาก แต่ไม่สามารถบรรลุธรรมในชาตินั้น” (ยสุต ปุคฺคสุต พหุมาปี สุณโต พหุมาปี ภณโต พหุมาปี ธารยโต พหุมาปี วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมา ภิสมโย โหติ อโย วุจฺจติ ปุคฺคโล ปทปฺรโม)”^{๓๙}

จากบทความดังกล่าวนี้ สรุปความว่า ปทปรมบุคคลในพระสนะของรองศาสตราจารย์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก คือ “บุคคลที่ไม่สามารถตรัสรู้ธรรม หรือบรรลุธรรมได้ในปัจจุบันชาตินั้น แม้ว่าจะเป็นปัญฺณชน ผู้คงแก่เรียนมามากอย่างที่เรียกว่า “พหูสูตรบุคคล” ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นบุคคลที่ยัง สามารถพัฒนาได้” นั่นเอง ถึงแม้ว่าท่านจะเห็นต่างจากมติของพระอรรถกถาจารย์เพียงเพราะความ เข้าใจคลาดเคลื่อนของท่านเองก็ตาม ซึ่งบทความเรื่องนี้ จักได้นำมาวิเคราะห์ความไว้อีกในบทที่ ๔ ข้างหน้าในบทที่ว่าด้วยคำอธิบายที่สอดคล้องกันและแตกต่างกัน

๓.๑๑ บทสรุป

แนวคิดเรื่องปทปรมบุคคลในพระสนะนักวิชาการทางศาสนาของไทยตามที่ได้ นำ กล่าวไว้ข้างต้นนั้น อาจจำแนกลักษณะการตีความ หรือการอธิบายความได้ ๒ ทาง คือ

แนวทางที่ ๑ เป็นการอธิบายความในแง่ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการด้านคุณธรรม ดังนั้น ความหมายของปทปรมบุคคลโดยนัยนี้ คือ “บุคคลที่ไม่สามารถตรัสรู้ หรือบรรลุธรรมได้ใน ปัจจุบันชาตินั้น ไม่ว่าจะเป็น “พหูสูตรบุคคล” คือ บุคคลผู้คงแก่เรียนมามาก หรือไม่ก็ตาม แต่เป็น บุคคลที่สามารถพัฒนาได้”

แนวทางที่ ๒ เป็นการอธิบายความในแง่ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการด้านศึกษาเรียนรู้ และการ ปฏิบัติด้วย ดังนั้น ความหมายของปทปรมบุคคลโดยนัยนี้ คือ “บุคคลที่ไม่สามารถเข้าใจ หรือ

^{๓๗} คำว่า “Idiot” หมายถึง คนที่โง่งมมาก คนโง่บวม หรือคนปัญญาอ่อนมาแต่กำเนิด ดู วิทย์ เทียงบุญธรรม ดร., พจนานุกรม อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิทยา, ๒๕๓๗), หน้า ๓๕๘.

^{๓๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, มติชนสุดสัปดาห์, ฉบับที่ ๗๓๔ (๑๖ กันยายน ๒๕๓๗) : ๕๖-๕๗.

^{๓๙} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, มติชนสุดสัปดาห์, ฉบับที่ ๗๔๕ (๒ ธันวาคม ๒๕๓๗) : ๖๐-๖๑.

เข้าถึงความหมายแห่งหลักคำสอนตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้นด้วยวิธีการทางเหตุผลได้ ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนมาน้อย หรือมากก็ตาม ทั้งไม่เกิดผลในแง่ที่เป็นพัฒนาการด้านคุณค่าทางจิตใจที่จะก่อเกิดต่อการบรรลุธรรมด้วย” ตรงกันข้าม ถ้าสามารถเข้าใจ หรือเข้าถึงความหมายแห่งหลักคำสอนตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมานั้นได้บ้าง ไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนน้อย หรือมากกว่าก็ตามด้วยวิธีการทางเหตุผล แม้จะยังไม่สามารถบรรลุธรรมได้ ก็ไม่จัดว่าเป็นปทัชฌายะบุคคลตามความหมายแห่งนัยนี้